

A MAGYAR KIRÁLYOK VÁROSÁNAK EMLÉKEZETE
A SZLÁV IRODALMAKBAN,
NYELVEKBEN ÉS KULTÚRÁKBAN

Szerkesztette
Lukács István

ELTE BTK
Szláv Filológiai Tanszék
Budapest, 2021

A KÖNYV LÉTREJÖTTÉT AZ ALÁBBI INTÉZMÉNYEK
TÁMOGATTÁK

Szent István Hitoktatási és Művelődési Ház, Székesfehérvár
Székesfehérvári Egyházmegye
Székesfehérvári Horvát Nemzetiségi Önkormányzat
NKA Ismeretterjesztési és Környezetkultúra Kollégiuma
Zuglói Szlovákok Önkormányzata, Budapest
Terézvárosi Szlovák Önkormányzat

Szakmai lektorok
Lebovics Viktóra
Pátrovics Péter

Tördelés
Janiec-Nyitrai Agnieszka

© Szerzők, szerkesztő

Kiadja az ELTE BTK Szláv Filológiai Tanszéke
Felelős kiadó a Szláv Filológiai Tanszék vezetője
Sorozatszerkesztő Lukács István
A borítót tervezte Selleyi Tamás Ottó
Nyomdai kivitelezés Robinco Kft.
ISSN 1789-3976
ISBN 978-963-489-387-5

TARTALOM

LUKÁCS ISTVÁN: Előszó	7
Császári Éva: Ján Kollár és a cseh népnév etimológiája	9
DUDÁS ELŐD: Székesfehérvár és más magyar helynevek egy kaj-horvát krónikában	19
DUDÁS MÁRIA: A nő ábrázolása a magyar és bolgár nyelvben a frazeológiai kifejezések tükrében	31
FEDOSZOV OLEG: Hányféle hangszíne van az embernek? Karel Poláček <i>Bylo nás pět / Őten voltunk cimborák</i> c. regénye margójára ..	45
ISTVÁN ANNA: Ján Kollár első útirajzának magyar vonatkozásai	55
JAKOVljević DRAGAN: Székesfehérvár jelentősége a szerb kultúrában	67
KISS SZEMÁN RÓBERT: A magyar, szlovák, szlovén és horvát vidék és város térpoétikai megjelenítése Kollár <i>Útirajzában</i>	81
LUKÁCS ISTVÁN: A vasút heterotópiája Prešerennél és Petőfinél	97
LUKÁCSNÉ BAJZEK MÁRIA: A szó elszáll, az írás megmarad. A Magyar-szlovén internetes nagyszótárról	109
MANN JOLÁN: Koronázó városok: Székesfehérvár és Tengerfehérvár. Miroslav Krleža magyar témáinak adriai fejezete	133
MENYHÁRT KRISZTINA: A bolgárkertészek családi és nemzeti szerkezete a 20. század első felében	143

PAVIČIĆ MLADEN: <i>Ferdo Godina Bele tulpike</i> című regényéről	159
RÁGYANSZKI GYÖRGY: „Ő egyáltalában nem szláv hajlamból beszélt tótul”. A Mezőtúr-Szarvas vasútvonal átadása szociolingvisztikai kontextusban	173
URKOM ALEKSANDER: Történelmi események jelölése a lexikográfiában. Székesfehérvár mint történelmi események forrása a magyar-szerb lexikográfiában	185
VIG ISTVÁN: Nem minden fehér, ami annak látszik. Megjegyzések néhány magyar és horvát helynév értelmezéséhez	197
ZSILÁK MÁRIA: Csák Máté alakja, konfliktusos viszonya Károly Róberthez és helye a szlovák nemzeti mítoszokban	209

A NŐ ÁBRÁZOLÁSA A MAGYAR ÉS BOLGÁR NYELVBEN A FRAZEOLÓGIAI KIFEJEZÉSEK TÜKRÉBEN

Dudás Mária

Abstract: This study presents which attributions are linked to females as woman, wife or mother in the Hungarian and Bulgarian phraseology. As for external features, female beauty is the most valuable virtue, important for males. A beautiful wife is the pride of her husband, but must be overseen. Fat women must be avoided. Age is also an important factor, a crone is not needed by anyone. As for internal qualities, mostly negative attributes are present, often overstated, overdrawn. They are compared to animals, characteristic animal behaviors or plants, hereby emphasizing negative meanings. A woman talks too much, likes gossiping, lies, she is evil, sly, sneaking and bitchy. She easily gets angry, her anger passes slowly, she likes quarrelling. Moreover she is often stupid, lazy, unreliable and labile. She also likes spending money. In contrast to this, only kindness and cleverness are present as positive qualities. A good wife is a blessing and a clever wife must be listened to.

Keywords: phraseology, linguistic, woman, wife or mother, attributions

1. Bevezetés

Az utóbbi években az egyre népszerűbb, mégis sokakban kérdéseket és ellenérzéseket ébresztő genderelmélet vezetett a témaválasztáshoz. Érdekes áttekinteni, hogy a magyar és a bolgár frazeológiában milyen tulajdonságok kötődnek a nőhöz mint asszonyhoz, mint feleséghez, mint anyához. Valóban fel akarjuk ruházni magunkat a másik nem minden tulajdonságával? Esetleg csak a pozitív kép a vonzó? Hol a határ?

A nő a termékenységet, az anyaságot, a táplálást, az anyagi világhoz kötődést jeleníti meg. Sok kultúrában a holddal, a sötétséggel párosították (HOPPÁL et. al., 2010: 218). Az anya az ember ősi kultúrájának főalakja, aki a földdel, a természet termékenységével áll kapcsolatban. Elsősorban az eredet és az életerő, másfelől pedig

a pusztítás szimbóluma is. Az anya a földi létezés fenntartója. Szerepe, akár az emberi természet, kettős, ellentmondásos, amire talán az anya és banya szavak hasonlósága és ellentétes jelentése is utalhat (HOPPÁL et. al., 2010: 28–29).

A tanulmányban a *nő*, *asszony*, *feleség* szavakat tartalmazó frazémák és kifejezések jelentését és használatát elemezzük. Frazeológiai szótárakból és internetes forrásokból gyűjtött példákon keresztül mutatjuk be, milyen kép rögzült a nőről a magyar és a bolgár frazeológiában, kísérletet teszünk arra, hogy következtetéseket vonjunk le arról, mennyire változott meg ez a kép.

A tanulmányban a külső tulajdonságok mellett a belső tulajdonságok kapják a nagyobb hangsúlyt, mivel a szólásokban és közmondásokban a negatív női tulajdonságok kihangsúlyozása fordul elő gyakrabban. A csoportosításoknál mind a két nyelvben egyaránt megtalálható kifejezések ismertetése után csak a magyarban, majd csak a bolgárban előforduló kifejezéseket mutatjuk be.

2. A nő külső megjelenítése

2.1. SZÉPSÉG

A magyar és a bolgár nyelvben is találunk a nő külső megjelenésére utaló kifejezéseket. Mindkét nyelvben hangsúlyt kap a női szépség. *A szép asszony a háznak szemefénye. Жена краси къщата.* ‘A nő szépíti a házat’. A nő szépsége ezekben a kifejezésekben a ház ékességként jelenik meg.

A szép nőt mind a két nyelvben a jó borhoz hasonlítják. *Erős az igazság, a szép asszony és a jó bor.* A bolgárban: *Хубава жена, хубаво вино – достове много* ‘Szép asszony, jó bor – sok barát’; *Имаш ли добро вино и хубава жена, за достове не плачи* ‘Ha van jó borod és szép asszonyod, barátok után ne sírj’.

A magyarban a szép nő olyan, hogy *a napra lehet nézni, de rá nem.* Hasonlítják égi jelenséghez, amikor olyan *szép, mint egy angyal.* A fiatal, vonzó, kívánatos nőt a szlengben következőképpen jellemzik, hogy *jó bőr; jó csaj; jó nő; jó massa; jó karosszériájú.* A kifejezéseket jellemzően a fiatalok használják. A tökéletes szépség *olyan, mint egy*

porcelánbaba, az a nő pedig, akinek nem lehet ellenállni, az a *rabul ejtő szépség*.

A szép asszonnyal kapcsolatban figyelmeztetés is létezik, amely óvatosságra int. *A szép asszony a szemnek paradicsom, az erszénynek purgatórium, a léleknek pokol*. Ha valakinek ilyen feleség jutott, vigyázzon rá. *Jó bor, pénz, szép asszony embert kíván őrzésre*. A következő közmondás arra utal, hogy a szép nőt mindenhol észreveszik. *A szép asszony s a rongyos köntös mindenütt megakad*. A kifejezésben megjelenő két végletes jelenség mindig felkelti a figyelmet, akár csodálatot vált ki, akár megütközést, elutasítást (SZEMERKÉNYI 2009: 76). Vigyázni kell a feleségre, int a következő régies tanács. *Ha szemérmes is az asszony, ne bízd idegen kézre*. A szó szerinti jelentésen túl a közmondás arra figyelmeztet, hogy bármily megbízható is valaki, nem ajánlatos kitenni kísértésnek (SZEMERKÉNYI 2009: 79).

A bolgárban a szépség és okosság, a külső és belső jellemvonások egymással való szembeállítását figyelhető meg. *Хубавата жена е угодна на очите, а умната – на сърцето*. ‘A szép nő kellemes a szemnek, az okos a szívnek’. A következő kifejezésben a szépség a dolgozással kerül összevetésre. *Не хвали ми хубавица, а хвали ми работница*. ‘Ne dicsérd nekem a szép nőt, hanem a dolgozót’.

A bolgár nyelvben is megtalálható a figyelmeztetés a szép nőkkel kapcsolatban, a párhuzamba állított dolgok azonban eltérőek a magyartól. *Ат, сахат и жена на заем не се дават* ‘Ló, óra, feleség kölcsönbe nem adható’ vagy *Кон, часовник и жена не се дават назаем* ‘Lovat, órát, asszonyt kölcsön nem adunk’.

2.2. KÖVÉRSÉG

A kövér nőt hangszerhez vagy sertéshez hasonlítják a magyarban: *kövér, mint a duda; kövér, mint a disznó*. A telt női idomokat leggyakrabban szintén a dudával veti össze a magyar. Az a nő, aki erősen nőies, *nagy dudái vannak; dús keblű; jók az ütközői; mellbedobással győz*. A *duda* alapvetően a nagy mellekre utal, de erre vonatkoznak még a *bögyös, csöcsös*, valamint a *tejcsárda* kifejezések. Az utolsó kifejezés másik jelentése, hogy szoros versenyben kis különbséggel győz. Inkább legyen a nő kis termetű, mint kövér: *asszonyból, rosszból, uborkából mindig jobb a kisebb*.

A bolgárban a kövérséget a meddőséggel kapcsolják össze. *Косошка кога затлъстее, не снася, жена като затлъстее, не ражда* ‘A tyúk, ha meghízik, nem tojik, a nő, ha meghízik, nem szül.’

2.3. KOR – öregség

A nyelvi képek csoportosítását Bańczerowski domének alapján végzi (ld. BAŃCZEROWSKI, 2008). Az *anya* fogalmát a következő tartományok szerint kategorizálja: család, idő, érték domének (ld. BAŃCZEROWSKI 2006).

A tanulmányban a fenti domének közül csak az idő domént vizsgáljuk, mert az elemzett kifejezésekben a nő életkora a meghatározó. Az öreg nő már *nem mai csirke*; hanem *vén tyúk*, aki miután bájait, szépségét elvesztette inkább már csak *muzeális szépség*, tréfásan szólva *nyűtt bugyelláris*, gúnyosan *vén szatyor*. Ennek ellenére *akármilyen vénasszony, ha férjhez megy menyasszony*. Az idő bizony senkit sem kímél: *Szép asszony is, ha megvénül, csúnya időt ér*. A vénasszonyban olykor az ördöghöz hasonló indulat van. *Amit az ördög nem tehet meg, azt vénasszonyra bizza*. *Hova az ördög nem mehet, vénasszonyt küld maga helyett*. Még egy vénasszony is több a kelleténél. *Egy vénasszony sok a háznál*.

A bolgár ismét állathoz viszonyít, ezúttal a békák viselkedésével hozza párhuzamba a nőt: *Жабите ги страх от църка, а жените от старостта* ‘A békák a gólyától félnek, a nők az öregségtől’, Az öreg nőknek nem illik ékszereket viselni: *На стара баба сребърни мингуши не прилягат* ‘Az öregasszonynak nem illik az ezüst fülbevaló.’ Az ékszerek viselése egyik-másik kifejezésben is megjelenik, mint a kor domén sajátossága: *Която мома много се труфи (кичи), тя е остаряла* ‘Az a fiatalasszony, aki nagyon cicomázza magát, megöregedett’. Egy másik kifejezés szerint a nő nem öregszik, inkább megérik: *Риба и жена не остаряват* ‘A hal és a nő nem öregszik’. Nőből a fiatalat kell választani: *Млада жена, старо вино* ‘Fiatal asszony, óbor’. De nő nélkül nem jó megöregedni: *Жена трябвало за старост* ‘Kell a nő az öregséghez’.

3. A nő negatív tulajdonságai

Dziewońska-Kiss magyar és lengyel viszonylatban foglalkozott a nő nyelvben rögzült képével. Az ő osztályzásait alapul véve és továbbiakkal kiegészítve a következő női tulajdonságok rögzültek a magyar és a bolgár nyelvben (ld. DZIEWOŃSKA-KISS 2016). A bemutatott példákból kiderül, hogy nagyobb hangsúlyt kapnak a negatív tulajdonságok.

3.1. BESZÉDES

A legmeghatározóbb női tulajdonság mind a két nyelvben, hogy az asszonyok szeretnek beszélni, erre számtalan kifejezés utal. *Ahol három asszonyember vagyon, sokadalom léssen. Két asszony heti vásár, három országos vásár. Една жена – сто езика.* ‘Egy nő – száz nyelv’ tartja a bolgár ember.

Gyorsan és sokat beszélnek, *jár a szája, mint a kereplő.* Végül is *hallgatással szép az asszony.* A hagyományos paraszti társadalomban létezett felfogás szerint a férj szava a döntő, az asszonyoknak nem illett beleszólni a társalgásba. A közmondás régies, nem használt, a mai szótárakból hiányzik.

A bolgár nő sokat beszél ugyan, de semmit nem mond. *Бъбривата жена е като празна воденица.* ‘A beszédes nő olyan, mint az üres malom’. A bolgár ember is negatív hasonlatokat alkalmaz a sokat beszélő nő jellemzésére. *Пази Боже, от бѣбрива жена, от козя красота и костелив орех.* ‘Ments meg, Uram, a beszédes nőtől, a kecskerühtől és a kemény héjú diótól’. Mégis azt tartják, hogy az asszonyok dolgoz a beszéd, míg a férfiaké a küzdelem. *Жените са да говорят, а мъжете да се борят* ‘A nő azért van, hogy beszéljen, a férfi pedig, hogy küzdjön’.

3.2. PLETYKÁS

A nyelvben rögzült kép szerint az asszonyokhoz hozzátartozik a pletyka. Ha egy nő megtud valamit, mindjárt elmondja egy másikat, és végül köztudomásúvá válik a dolog. *Magda Magdának, Mag-*

da az egész világnak. Eljár a szája az asszonyembernek. Titkot asszonyra bízni, nagy hiba. Meg nem állja szerdák a nyársat, asszony a titkot. Asszonyra ne bízd a titkot, mert a könyökén is kiszalad. Nem titok az, mit két asszony tud. Olyan erős ez a női késztetés, hogyha a nő meghal, a száját külön kell agyonütöni. Csak akkor mond igazat, ha nem beszél, csak akkor nem beszél, ha már meghalt. Az asszonynak csak akkor lehet hinni, mikor liba gyepel a sírján.

A bolgár sztereotípa szerint is a nő képtelen titkot tartani, belső késztetést érez arra, hogy mások dolgába üsse az orrát és mindenről tudomást szerezzen. *За жена е скришно, което не знае.* 'A nő számára titok, amit nem tud'. A szomszédba is átjár kíváncsiskodni. *Хората едни от други учат, но най-много жените от съседите.* 'Az emberek egymástól tanulnak, de leginkább a nők a szomszédoktól'. Mindent, amit a nő megtud, azt tovább is adja. *Жена не казва сал което не знай* 'A nő csak azt nem mondja, amit nem tud' vagy *Жена само що не знае, него няма да изкаже* 'A nő csak amit nem tud, azt nem mondja el'. *Иван на войска, Иваница новини разказва* 'Iván a háborúban, Ivanica híreket mesél'. És a figyelmeztetés, hogy mit érdeemes igazán elkerülni: *Турчин побратим не хвацай, на жена тайна не казвай и чуждо чедо не посинявай* 'Törököt ne fogadd testvéreddé, nőnek titkokat el ne mondd, más gyereket örökbe ne fogadd'. A kifejezésben a női pletykálkodás párhuzamba kerül további súlyos tettekkel, hogy a még hangsúlyosává váljon helytelen viselkedés, valamint a megbízhatatlanság.

3.3. HAZUDÓS

A nők, mint már említettük, sokat beszélnek, de néha bizony nem az igazat mondják, nem lehet nekik hinni. *Az asszonynak meg a lónak sohasem lehet hinni. Akkor higgy az asszonynak, mikor már nem bírja átugorni az árkot; mikor már nem bírja átlépni a kerékvágást. Jó hogy két nyelvet nem adott isten az asszonynak.*

A hazugság a bolgár nő esetében is megjelenik mint negatív jellemvonás. Érdekeség a példákban, hogy veleszületett erős oldal-ként állítják be ezt a tulajdonságot. Ha úgy dönt a bolgár nő, hogy hazudni fog, nincs senki, aki megtudhatná az igazat. *С тебец да видиши*

жената, пак излъган ще бъдеш ‘Ha gyertyafénynél látod az asszonyt, akkor is becsaptak’. *Който си вярва жената, лъже са; който я не вярва, излъган е* ‘Aki hisz az asszonynak, becsapja magát; aki nem hisz neki, már becsapták’. A következő példákban ismét hasonlatot von a nő és további negatív konnotációjú kifejezések között. *Змия и жена вярв нямат ‘Кíгýóнак és нóнек не higgý’*. *На жена, катър и куче който хваща вярв, ум няма ‘Aki нóнек, öszvéрнек és кutyáнак hisz, annak nincsen esze’*.

3.4. GONOSZ

Ebben a pontban a nő olyan negatív tulajdonságait gyűjtöttük össze, mint a ravaszság, gonoszság, alattomoság, rosszindulat. Ezekben a kifejezésekben van a nő a legrosszabb színben feltüntetve. A magyar példák közül sok elavult, napjainkban használatukat kerülük. Mind a két nyelv természeti csapáshoz hasonlítja a gonosz nőt (ld. Dudás, 2019). Számszerűsítve három olyan jelenség van, amely felémészti az embert. *Tűznél, tengernél, asszonyi állatnál gonoszabb nem lehet. Tűzön, vízen, asszonyon nehéz kifogni. Tűz, víz és asszony épen győzhetetlen. Вода, огън и жена – страшно са зло. ‘Víz, tűz, asszony – rettentően gonoszak’*. A bolgárban a természeti csapáshoz képest is rosszabb a női gonoszság. *От огън и от вода по-лоша е зла жена. ‘A tűznél és víznél is rosszabb a gonosz nő’*. A következő kifejezésben a két véglet találkozik: *Зла жена и от море по-зла, а добрата е раи Божи. ‘A gonosz nő a tengernél is gonoszabb, a jó pedig Isten menyországá’*.

A rossz asszony nagy gyötrelem a háznál. A nő, ha gonoszkodó, rosszindulatú, szúrós megjegyzéseket tevő személy, akkor *fullánkos nyelvű*. *Az asszony fegyvere a nyelv, soha meg nem rozsdásodik. Az asszonynak tulajdon fegyvere a fenyegetés. Az elviselhetetlen természetű nőnek csak a seprű hiányzik a lába közül, boszorkányhoz hasonlítják. Nehéz dolog a haragos asszony a háznál. A női haragnál nincs világon nagyobb: nincs harag asszonyok haragja felett. Az asszony könnyen megharagszik, megsértődik*.

A bolgár nő gonoszságban az ördöggel vetekszik. *Жената е голям дявол или по-лукава от дявола ‘Az asszony nagy ördög vagy*

ravaszabb az ördögnél'. *Жената от дявола била три дни по-напред родена* 'A nő három nappal korábban született az ördögnél'. *Парата е дявол, ама жената е нò дявол* 'A pénz ördög, de a nő ördögebb'. A rossz feleség megkeseríti az életet: *Лоша жена, вечна мъка* 'Rossz asszony – örök gyötrelém'.

A gonosz nőt állatokkal, növényekkel vetik össze. Macskával: *Жена си крие злината като котката ноктите*. 'A nő elrejtí gonoszságát, mint a macska a körmeit'. Kígyóval: *Зла жена яде повече от зла змия* 'A gonosz nő többet eszik a gonosz kígyónál'; *Кавгаджийка жена – змия лютица* 'Veszekedős nő – mérges kígyó'. Csipkebogyóval: *Шипка без тръне, жена без злоба не бива* 'Nincsen csipkebogyó tövis nélkül, nő gonoszság nélkül'. Rózsával: *Ружа без тръне, либе без пречка не бива* 'Rózsa tövis nélkül, szeretett nő probléma nélkül nincsen'. A fagyos téllel: *Зла зима си отива – зла жена – не* 'Fagyos tél elmegy, gonosz nő – nem'. Ellenséggel azonosítja: *По-лош душманин няма човек от зла жена* 'A gonosz nőnél nincsen rosszabb ellensége az embernek'. Örök rossz: *жена без злина не бива* 'asszony gonoszság nélkül nincs'; *жена, вечна злина* 'asszony örök gonoszság'

3.5. BUTA

A nők évszázadok óta viselnek hosszú haját, ami a nőiesség egyik szimbóluma. Ha egy asszony bíróságra került paráznság vagy boszorkányság vádjával, az egyik büntetése az volt, hogy levágták a haját, ami nagy szégyennek számított. Mind a két nyelvben megfigyelhető, hogy szembeállítják a nők hajának hosszát és észbeli képességüket. *Az asszonynak hosszú a haja, rövid az esze. Жената е дългокоса, плиткоумна* 'A nő hosszú hajú, rövideszű'.

A magyar nyelv a női butaságot állatokhoz, leggyakrabban szárnyasokhoz hasonlítja. Az ostoba nő *buta, mint a liba; buta tyúk; falusi liba; ostoba liba; hülye tyúk*. Ha a nő külseje vonzó, ámde nem túl eszes, akkor *jobb a csajnak a hardvere, mint a szoftvere*. Nem is várják el a sok észet a nőktől, nem fontos, hogy okos legyen. *Elég, ha annyi esze van az asszonynak, hogy nem áll a csorgó alá, ha esik az eső*. De a butaságnak is megvan a maga határa. *Sok só lében, kevés só asszonyban, tűrhetetlen*. Az itt említett kifejezések a női nemet lebecsülő szólások

közé tartoznak. Általában olyankor használják őket, amikor a nők valamit elrontanak, a férfiak pedig lemondó, lekezelő gesztussal és ezzel a kifejezéssel veszik tudomásul, hogy nem lehet a nőktől sokat várni (SZEMERKÉNYI 2009: 77).

A bolgár nyelvben is találunk olyan kifejezéseket, amelyek a nők értelmi korlátoltságára céloznak. Kifejezések, amelyek állatok viselkedésének jegyeivel ruházzák fel a nőt. Kacska: *Жена като патка, трае на студено* 'Az asszony, mint a kacska, állja a hideget'. Tehén: *Жена като крава, легни – ляга, стани – става* 'Az asszony, mint a tehén, feküdj – lefekszik, kellj fel – feláll'. *На жената ако по ума се возиш, ще прокопсаи* 'Ha a nő esze után mész, pórul jársz'. Nem kell túlzásba vinni az asszonyi tanács megfogadását: *На сто едно и жената послуивай* 'Százból egyszer az asszonyra is hallgass'. *На хилядата едно послуивай и жената* 'Ezerből egyszer meghallgasd az asszonyt is'.

3.6. LUSTA

A lustaság szintén olyan jellemzője a nőnek, amely a frazeológiában is tükröződik. A magyar nyelvben kevesebb kifejezést találunk erre a tulajdonságra, míg a bolgárban ez nagyobb számban és árnyaltabban fejeződik ki. *A lusta asszony kárt vall mindenben*. Maga látja kárát lustaságának.

Ha a nőnek nincs kedve dolgozni, a hét minden napjára talál mentséget. *Кога мъжо, да работя: в понеделник – безделник, вторник – потопорник, в сряда – нѐ са сяда, четвъртък – несвъртък, петък – неспретък, в събота – на баня, в неделя – света неделя* 'Mikor dolgozzak, férjem: hétfő – nem munkanap, kedd – lusta kedd, szerdán – nem lehet leülni, csütörtök – lusta csütörtök, péntek – nem sikerül, szombaton – fürdőben, vasárnap – szent vasárnap'. A pontos fordítást megnehezíti, hogy a kifejezésben kitalált, régies szavak vannak. A kifejezésben rímelésre törekvés figyelhető meg. Az egyes szavak játékoságra utalnak, a lusta emberek nevezték így régiesen az egyes napokat. *Мързеливите жени в събота вечер се разработват* 'A lusta nők szombat este fognak munkába', mivel egész héten nem értek rá. A következő kifejezésekben ok-okozati kapcsolatot tűnik fel. *Мързелива жена – къща затрънена* 'Lusta asszony – elburjánzott ház'. *Жени мързеливи – деца въшливи* 'Lusta nők – tetves gyerekek'.

3.7. TÉKOZLÓ

A nő szeret vásárolni, költekezni. Újabb negatív sajátossága az asszonyoknak: *Nem kereshet annyit a jó gazda, mennyit a rossz asszony el nem tékozolhatna. Amit az ember székéren behord, az asszony garabollyal kihordja.* A tékozló asszonya urának minden keresetét elpazarolja, elkölte. A garaboly vesszőből font kosár. A szólásban a székér-garaboly a nagy-kicsi ellentétpárra utal (SZEMERKÉNYI 2009: 75–76). A szólásnak megtaláljuk a bolgár ekvivalensét: *Мъж да принася с колата, жена да изнася с иглата – в къщата нищо не остава* ‘A férfi székérral behord, a feleség túvel kihord – a házban semmi nem marad’.

A bolgár feleség kerül a legtöbbe: *Жената е най-скъпа покъщнина* ‘A feleség a legdrágább berendezés’. A bolgár nyelv a jó és rossz feleséget állítja egymással szembe: *Добра жена пълни къща, а лошата я изпразня* ‘A jó feleség megtölti a házat, a rossz feleség kiüríti azt’. A divat mindent megér neki, nagy áldozatot képes hozni érte: *Жена за мода душа дава* ‘Az asszony a divatért a lelkét is odaadja’. A bolgár asszony mindent a férjétől kér: *Жена знае „дай мъжо“, а не „дай Боже“* ‘Az asszony azt tudja „add férjem“, nem pedig „add Uram”’. A feleség sokba kerül, aki pedig második házasságra adja a fejét, annak a gatyája is rámege. *Две жени води, без гащи ходи* ‘Két feleséget hozz, gatyá nélkül jársz’.

3.8. INGATAG

Az asszony gyarló, hamisságra hajló. Az asszony vagy szeret, vagy gyűlöl. Az asszony ingatag tartja a szállóige, amelynek eredete irodalmi művekhez kapcsolódik (BÁRDOSI 2019: 52–53).

Жена само кога я ръве куче и кога минува дървен мост, тогаз може може да не мисли за мъж ‘A nő csak ha kutya harapja, vagy ha fahídon megy át, csak akkor nem gondol férfirra’. A nők szíve hatalmas, sokan beleférnek: *Женско сърце – памучен чорап, разтяга се* ‘a nő szíve pamutzokni, tágul’. *На жената политиката в полите ѝ* ‘Az asszony politikája a szoknyájában van’. *Или на двамата жена, или на одного злина* ‘Vagy mind a kettőnek asszonya, vagy egyiknek gonoszság’.

4. A nő pozitív tulajdonságai

4.1. JÓSÁG

A nagyszámú negatív tulajdonság mellett a frazeológiában a jó feleség képe is rögzült. *Jó asszony a háznak koronája*. A gondos jó anya, feleség az egész család életét jó irányba tereli. *A jó asszony gyakori haszon*. A jó feleség nagy segítség a férfinak.

На добра жена мъжът се познава по дрехите ‘A jó feleség a férj ruháin ismerzik meg’. *Добрата жена е като желязна кошуля* ‘A jó feleség olyan, mint a páncéling’, megvéd minden bajtól. A jó feleség szorgos: *Добра жена без работа не ходи* ‘A jó feleség nincs meg munka nélkül’.

A nő jóságát és gonoszságát tekintve csak a két véglet létezik, *az asszony vagy angyal, vagy ördög*, nincs középút. A nők végleteségre utal a szólás, amelyet gyakran használnak napjainkban is, de gyűjteményekben nem fordul elő. Ennek oka lehet, hogy a kötetek szerkesztői egyszerű megállapításnak tekintették a kifejezést, nem pedig szólásnak (SZEMERKÉNYI 2009: 77).

Ez a kettősség a bolgárban is megvan: *Жена трябва и за зло, и за добро* ‘Az asszony kell a rosszhoz, a jóhoz’. *Жената рай, жената вечна мъка* ‘A feleség a menny, a feleség az örök szenvedés’.

4.2. OKOSSÁG

Az okos nő a megfelelő irányba befolyásolja a férfi döntését, támogatja férjét. *Feleség fél segítség*. Az öregségben támasz a gyerek, ezért *Okos asszony nem marad gyerek nélkül*. A megállapítás egyben tanács is, hogy a gyereknevelés sok gondja és nehézsége ellenére, időskorban csak a gyerekre lehet majd támaszkodni.

A bolgár ember rájött, hogy az okos feleség ad néha jótanácsokat: *Добре е някога умна жена да се послуша* ‘Jó néha az okos asszonyra hallgatni’. Az okosság külső jegye a nagy homlok, aki okos feleséget szeretne, ilyen nőt válasszon: *Жена с голямо чело, а кон с широки гърди избирай* ‘Nőt nagy homlokkal, lovat széles szüggyel válassz’. A háztartás a nőn nyugszik, nélküle nem működik semmi: *Къщата не стои на земята, а на жената* ‘A ház nem földön áll, hanem az asszonyon’.

5. Csak a magyar nyelvben előforduló kifejezések

A két nép frazeológiai készletében számos különbség fedezhető fel. Sok olyan jellemvonást találunk, amelyik csak az egyik, vagy csak a másik nyelvben fordul elő. Ezekből egyes tulajdonságok csak egy-egy kifejezésben fordulnak elő, de vannak, amelyek olyan erősen gyökereznek a nyelvben, hogy több kifejezésben is megjelennek. Az alábbiakban ezek bemutatására teszünk kísérletet.

Több európai nép, köztük a magyar is azt tartja, hogy a férj csak veréssel teheti engedelmessé a feleségét. A következő közmondások a testi fenytésre biztatnak. *Diófának, számárnak, asszonyembernek verve veszik hasznát.* Érdekesége a közmondásnak, hogy számos európai nyelvben megvan az előképe, amelyet inkább csak tréfásan használnak, arra utalva, hogy miből lehet veréssel hasznot húzni (BÁRDOSI 2019: 53). A közmondásnak létezik további változata is. *Pénn számolva, asszony verve jó.* Egy másik elavult felfogás szerint a veréssel, a fegyelemre szoktatással várni sem szabad, jobb mindjárt az elején, akár már a házasságkötés után. *Első pendelyben kell megverni az asszonyt.* Aki nem tud bánni a feleségével, annak is ezt tanácsolják. *Ha a hörcsökös (,dacos’) asszonyt meg akarod szelídíteni, járd meg vele a táncot a mogyorósban.* Faluhelyen a testi fenytés eszköze a leggyakrabban mogyorófavessző volt, erre utal a közmondás. De azért itt a figyelmeztetés is, hogy nem biztos, hogy ez a helyes megoldás. A következő közmondásban negatív vélemény fejeződik ki. *Asszonyverésből ember nem sok becsületet nyer.* Nem válik a férfi dicséretére, ha bántalmazza a feleségét.

6. Csak a bolgár nyelvben előforduló kifejezések

A bolgár nyelvben nagyon határozottan megjelenik az a kép, hogy a férfi feleség, asszony nélkül nem teljes, nem egész. Ez több kifejezésben is megjelenik nagyon változatosan. *Мъж без жена е като гърне без ръчка* ‘A férfi nő nélkül olyan, mint a korsó fül nélkül’. *Без жена – без кофа кладенец* ‘Nő nélkül – kút vödör nélkül’. *Без жена, без ямà* ‘Nő nélkül, folt nélkül’. A férfin kívül a háznak sem tesz jót, ha nincs ott asszony. *Къща без жена, гуран без кофа* ‘Ház asszony

nélkül, kút vödör nélkül’; *Къща без жена – стадо без овчар* ‘Ház asszony nélkül – nyáj juhász nélkül’. A ház nő nélkül nem működik jól: *Къща без жена не се върти* ‘A ház nő nélkül nem forog’; *Къща без жена не е съща къща* ‘A ház nő nélkül nem ugyanaz az a ház’. A férfi nő nélkül, a nő férfi nélkül semmit nem ér: *Къща без жена и мъж без пари, огън да ги гори* ‘A ház asszony nélkül, a férfi pénz nélkül, tűzben égjenek el’.

7. Összegzés

A tanulmányban a nő nyelvi képét mutattuk be a magyar és a bolgár frazeológiában. A nő legjellemzőbb külső és belső tulajdonságait szemléltettük szólások, közmondások, frazeológiai kifejezések segítségével. A nő külső jellemvonásait tekintve a női szépség meghatározó, fontos a férfiember számára, a szép feleség a férfi büszkesége, a ház ékessége, de vigyázni kell rá. A kövér nőt kerülni kell, a bolgárok szerint különösen azért, mert meddő. A kor szintén meghatározó, a vénasszony már senkinek sem kell. A kort a bolgár nő ékszerekkel próbálja álcázni.

A belső tulajdonságokat tekintve a negatív tulajdonságok jelennek meg a nyelvben, sokszor eltúlozva. A frazeológiában a tulajdonságokat állatokhoz, állatok jellemző viselkedéséhez, növényekhez hasonlítják, ezzel hangsúlyozva a negatív jelentést. Nyolc negatív tulajdonságot soroltunk fel, egyes pontokban további jellemvonásokkal kiegészítve. A nő sokat beszél, szeret pletykálni, nem az igazat mondja, gonosz, ravasz, néha alattomos vagy rosszindulatú. Könnyen megharagszik, haragja nehezen múlik, szeret veszekedni. Buta, lusta, a férje pénzét elszórja, költekező. Megbízhatatlan, ingatag. A pozitív tulajdonságként ezzel szemben csak a jóság és okosság jelenik meg a nyelvben. A jó feleség áldás, az okos nőre érdemes hallgatni.

Mind a két nyelvben vannak olyan kifejezések, amelyek a másik nyelvre nem jellemzők. Ezek közül kettőt emeltünk ki, amelyek anynyira meghatározók, hogy több kifejezést is találtunk rájuk. A magyar férfi szerint az asszonyt veréssel kell nevelni. A bolgár férfi pedig csak félember az asszony nélkül. Vannak további csak az egyik nyelvre jellemző sajátosságok, de azok megjelenése a nyelvben nem meghatározó.

Végül elmondható, hogy a magyar férfi szerint *soha nem lehetne eltűnni az asszonyt, ha fátul is szaporodhatnék* az ember, míg a bolgár ember szerint *с тебе, жено, зле; без тебе по-зле* ‘veled asszony rossz, de nélküled még rosszabb’.

BIBLIOGRÁFIA

- BAŃCZEROWSKI Janusz 2006: Az anya fogalmának nyelvi képe a magyar nyelvben. *Magyar Nyelvőr* 3:261–271. <http://www.c3.hu/~nyelvor/period/1303/130301.pdf>
- BÁRDOSI Vilmos 2019: *Szólások, közmondások eredete*. Budapest: Tinta Könyvkiadó.
- BÁRDOSI Vilmos (szerk.) 2003: *Magyar szólástár. Szólások, helyzetmondatok, közmondások értelmező és fogalomköri szótára*. Budapest: Tinta.
- DUDÁS Mária 2019: *Két tűz között a magyar és bolgár frazeológiában*. In: Menyhárt K. (eds.) *Szláv kulturális örökségeink*. Budapest: BKF. 37–50
- DZIEWOŃSKA-KISS Dorota 2016: A nő és a férfi nyelvi képe a magyar nyelvben. *Studia Slavica Savariensia* 1–2: 120–126. DOI: 10.17668/SSS.2016.1-2.120
- O. NAGY Gábor 1966: *Magyar szólások és közmondások*. Budapest: Gondolat.
- SZEMERKÉNYI Ágnes: 2009. *Szólások és közmondások*. Budapest: Osiris Könyvkiadó.
- T. LIPOVKINA Anna 2005: *Magyar Közmondástár*. Budapest: Tinta.
<http://mek.oszk.hu/09100/09112/html/index.html>
- DUGONICS András 1820: *Magyar példabeszédek és jeles mondások*. Szeged.
- ERDÉLYI János 1851: *Magyar közmondások könyve*. Pest.
- MARGALITS Ede 1896: *Magyar közmondások és közmondásszerű szólások*. Budapest.
- SIRISAKA Andor 1891: *Magyar közmondások könyve*. Pécs.
- Български национален корпус. <http://dcl.bas.bg/bulnc/>
- ГРИГОРОВ Милко – КАЦАРОВ, Костадин 1986: *Български пословици и поговорки*. София: „Наука и изкуство”.
- НИЧЕВА Кети – СПАСОВА-МИХАЙЛОВА Сийка – ЧОЛАКОВА Кристилина 1974: *Фразеологичен речник на българския език*. Том първи А–Н. София: БАН.
- НИЧЕВА Кети – СПАСОВА-МИХАЙЛОВА Сийка – ЧОЛАКОВА Кристилина 1975: *Фразеологичен речник на българския език*. Том втори О–Я. София: БАН.
- НИЧЕВА Кети 1993: *Нов фразеологичен речник на българския език*. София: УИ „Св. Климент Охридски”.